

УДК 378.477

Литовченко І. М.

НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПІДХОДИ ТА ПРИНЦИПИ

У статті проаналізовано три основні підходи до навчання іноземних мов у дорослій аудиторії закладів вищої освіти, а саме: діяльнісний, комунікативний та особистісно орієнтований. Підкреслено роль особистісно орієнтованого підходу до навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах, який можна вважати провідним у навчанні дорослих, оскільки він орієнтується на особистість дорослого учня, його потреби та можливості. З'ясовано, що одним із основних завдань навчання на основі особистісно орієнтованого підходу є формування в дорослого учня здатності самостійно спрямовувати свою навчальну діяльність, брати на себе відповідальність за ухвалення рішень і за результати навчання, тобто бути активним суб'єктом навчальної діяльності. З огляду на роль дорослого учня як суб'єкта навчання за особистісно орієнтованого підходу визначено можливості його реалізації на основі андрагогічних принципів із урахуванням індивідуально-психологічних особливостей дорослого учня, його здатності до самоспрямованого навчання, великого та різноманітного досвіду, мети, завдань, потреб та інтересів.

Ключові слова: особистісно орієнтований підхід, діяльнісний підхід, комунікативний підхід, навчання іноземних мов, андрагогічні принципи навчання, дорослий учень, заклади вищої освіти.

В умовах розширення міжнародного співробітництва в усіх галузях життя особливої актуальності набуває вивчення іноземних мов, а отже, у багатьох країнах світу, в т. ч. і в Україні, приділяється велика увага проблемам навчання іноземних мов. Сучасний фахівець постає перед необхідністю активного володіння іноземною мовою, щоб мати можливість висловлюватися та розуміти іноземну мову на слух, читати фахову літературу, здійснювати ділове листування та ін.

У зв'язку з цим багато людей як у нашій країні, так і за кордоном вивчають іноземні мови не лише в дитячому, а й у дорослому віці. Все більша кількість дорослих в Україні продовжують навчатися протягом усього життя, отримують другу та третю вищу освіту. Середній вік студентів вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) зростає, а тому процес навчання іноземних мов у студентській аудиторії ВНЗ слід організувати так само, як із працюючими дорослими. З огляду на це набуває актуальності вивчення можливостей реалізації особистісно орієнтованого підходу до навчання іноземних мов у ВНЗ на основі андрагогічних принципів, сформульованих видатним американським науковцем, засновником науки про навчання дорослих, андрагогіки, Малколмом Ноулзом (Malcolm Knowles).

Аналіз наукової літератури показує, що проблемам вибору підходу до навчання присвячено праці таких учених у галузі освіти дорослих, як І. Л. Бім, О. А. Долгіна, М. К. Колкова, М. В. Ляховицький, А. Н. Щукін та ін. Проте проблема застосування особистісно орієнтованого підходу до навчання іноземних мов у дорослій студентській аудиторії ВНЗ України досліджена недостатньо. З огляду на це метою нашого дослідження є аналіз можливостей реалізації особистісно орієнтованого підходу до навчання іноземних мов у ВНЗ на основі андрагогічних принципів.

Важлива роль у процесі навчання дорослих належить вибору підходу до навчання. За Е. Г. Азімовим, підхід до навчання – це «реалізація керівної, домінуючої ідеї навчання на практиці у вигляді певної стратегії за допомогою того чи іншого методу навчання» [1, с. 225]. Наше дослідження дозволило виокремити три основні підходи до навчання іноземних мов у дорослій аудиторії, а саме: діяльнісний, комунікативний та особистісно орієнтований.

Концепція діяльнісного підходу базується на тому, що засвоєння змісту навчання здійснюється не за допомогою простої передачі матеріалу від педагога до учня, а у процесі активної діяльності учня над оволодінням цим матеріалом. Виконання «діяльнісних» завдань дає змогу учням за допомогою іноземної мови вирішувати реальні або уявні завдання [1].

Комунікативний підхід до навчання іноземних мов передбачає, що навчання відбувається у процесі спілкування. Цей підхід використовує комунікативно-мовленнєві ситуації, наближені до реальних, і сприяє формуванню комунікативної компетенції, тобто вміння використовувати іноземну мову на практиці як засіб спілкування. Вивчення іноземної мови може сприяти підвищенню культури спілкування, оскільки дорослі навчаються техніки спілкування, мовного етикету, стратегії і тактики діалогічного та групового спілкування [5]. За словами І. А. Зимньої, іноземна мова – це «єдиний предмет, у процесі навчання якого викладач може дозволити собі цілеспрямовано навчати дорослу людину культури мовного спілкування» [2].

Експериментально доведено, що не лише знання іноземної мови сприяє підвищенню культури спілкування, а й навпаки: спілкування сприяє вивченню іноземних мов. У цьому процесі особливо важливими є такі фактори, як активність партнерів по спілкуванню, сприятлива емоційна робоча атмосфера спілкування, розвиток функції контролю та самоконтролю за мовленням у процесі спілкування [6]. У цьому контексті також слушно зауважити, що, на думку Є. І. Пасова, спілкування є не лише і не стільки природним даром, скільки технологією. Прийоми встановлення контактів, вміння бачити, відчувати, сприймати, розуміти партнера по спілкуванню, знання законів соціальної взаємодії людей, володіння способами і засобами мовного спілкування вимагають серйозного системного навчання [5, с. 8].

Третім підходом до навчання іноземних мов, як було зазначено раніше, є особистісно орієнтований підхід, який, на наш погляд, заслуговує на особливу увагу, оскільки він орієнтується на особистість дорослого учня, його потреби та можливості. Особистісно орієнтований підхід до навчання іноземних мов базується на ідеях гуманістичної психології та педагогіки і спрямований на створення умов для повної самореалізації та саморозвитку особистості. Одним із основних завдань навчання на основі особистісно орієнтованого підходу є формування у дорослого учня здатності самостійно спрямовувати свою навчальну діяльність, брати на себе відповідальність за ухвалення рішень і за результати навчання, тобто бути активним суб'єктом навчальної діяльності. Роль дорослого учня як суб'єкта навчання за такого підходу визначається тим, що вся система навчання мови будується на принципі поваги до його особистості, врахуванні великого й різноманітного досвіду дорослої людини, її цілей, потреб та інтересів.

Основні андрагогічні принципи навчання були обгрунтовані М. Ноулзом, базуються на індивідуально-психологічних особливостях дорослого учня та передбачають: пріоритет самостійного навчання, сумісну діяльність викладача й учнів із планування, реалізації, оцінювання та корекції процесу навчання, індивідуалізацію навчання, його контекстність та ін. Психологічний клімат, який є ключовим для здійснення успішного навчального процесу, характеризується свободою висловлення своєї думки, повагою до неї, відсутністю нав'язування позицій, рівноправними партнерськими відносинами між учнем і викладачем.

М. Ноулз сформулював андрагогічні принципи навчання у формі шести положень, які є, «безперечно, найбільш відомою системою принципів, що пояснюють навчання в дорослому віці» [11, с. 1]:

1. Дорослим необхідно знати, в чому полягає для них цінність навчання і яку користь вони від нього отримують. За С. І. Змейовим, це принцип усвідомленості навчання [3].

2. Доросла людина має самосвідомість незалежної особистості, здатної до самоспрямованого навчання. Назвемо цей принцип принципом самоспрямованості.

3. Дорослий має певний життєвий досвід, який повинен стати багатим джерелом та основою навчання. Це положення відповідає принципу покладання на суб'єктний досвід учня.

4. Готовність дорослої людини до навчання безпосередньо пов'язана із соціальними завданнями, що постають перед нею в процесі її розвитку. Це положення розкриває сутність принципу контекстності навчання.

5. Дорослі мають практикоорієнтований підхід до навчання й зацікавлені в негайному застосуванні набутих знань. Назвемо цей принцип принципом практичності чи принципом актуалізації результатів навчання.

6. Мотивація дорослих до навчання зумовлена переважно внутрішніми чинниками. Цей принцип умотивованості є надзвичайно важливим у навчанні дорослої людини.

На основі кожного з цих принципів М. Ноулз дає методичні рекомендації щодо побудови, проведення й оцінювання процесу навчання дорослих. Так, із першого принципу – принципу усвідомленості навчання, в основі якого лежить розуміння того, що дорослим необхідно знати, в чому полягає цінність навчання і яку користь вони від нього отримують, – М. Ноулз робить висновок про необхідність надання допомоги учню в усвідомленні ним цінності навчання за допомогою порівняння вихідного рівня його компетентності з рівнем змодельованим, що дасть змогу дорослій людині самостійно виявити й усвідомити невідповідність свого теперішнього рівня тим показникам, до яких вона прагне [8, с. 58]. У цьому контексті доречним є звернення до методу симуляції, за допомогою якого можна моделювати реальні ситуації в навчанні. На нашу думку, реалізація цього принципу не лише допомагає дорослим усвідомити необхідність і важливість навчання відповідно до їхніх потреб, а й сприяє розвитку освітніх потреб дорослих у процесі набуття нових знань, умінь і навичок.

Другий андрагогічний принцип – принцип самоспрямованості, який базується на тому, що доросла людина має самосвідомість незалежної особистості, здатної до самоспрямованого навчання, – М. Ноулз вважав найважливішим, оскільки наявність самосвідомості є визначальним фактором на всіх основних етапах процесу навчання, а саме: (1) створення сприятливого для навчання психологічного клімату, (2) визначення освітніх потреб, (3) планування процесу навчання, (4) здійснення процесу навчання, (5) оцінювання процесу та результатів навчання.

На особливу увагу заслуговує розкриття сутності третього принципу – принципу покладання на суб'єктний досвід дорослої людини. Він базується на тому, що дорослий має певний життєвий досвід: побутовий, навчальний, соціальний, професійний, що може і повинен стати джерелом та основою навчання [7]. М. Ноулз вважав, що реалізація цього принципу можлива за умови переходу від інформаційно-пасивних методів (коли учень пасивно отримує певну інформацію) до проблемно-активних (коли учень активно діє для розв'язання певної проблеми). Тому він обгрунтував необхідність широкого застосування в процесі навчання дорослих інтерактивних форм і методів навчання, таких як метод групової дискусії, кейс-метод, методи проблемного навчання, метод проєктів, ділові та рольові ігри, тренінги, групова робота (робота в малих групах) тощо [9, с. 50].

Ефективність реалізації принципу контекстності навчання, за яким навчання спрямоване на досягнення життєво важливої для учня мети, пов'язаної з виконанням соціальних ролей, на думку М. Ноулза, залежить від створення певних організаційно-педагогічних умов. Першою умовою є узгодження в часі навчальної програми з соціальними завданнями, що постають перед дорослими, а не орієнтація на логіку змісту предметної дисципліни. Другою умовою є формування груп зі студентів, перед якими постають подібні соціальні

завдання. На нашу думку, не менш важливим є врахування в процесі навчання особливостей професійної, соціальної та побутової діяльності того, хто навчається. Тому особливо доречним є використання ігрових форм навчання, які не лише посилюють практикоорієнтованість навчального процесу, а й сприяють створенню умов для ціннісно-рольового самовизначення дорослої людини в професійних і соціальних ролях, які вона виконує чи прагне виконувати [9, с. 52–53]. Крім того, обґрунтовуючи четвертий принцип, М. Ноулз на основі досліджень Д. МакКлелланда [10] стверджував, що людина не повинна пасивно чекати, доки в неї виникне готовність до навчання, оскільки таку готовність можна стимулювати за допомогою заохочення амбіцій учнів і застосування операцій із діагностики особистих навчальних потреб [8, с. 47].

Із принципу практичності, в основі якого лежить розуміння того, що дорослі мають практикоорієнтований підхід до навчання, випливає те, що діяльність викладача, побудова навчального плану й організація процесу навчання зорієнтовані на розв'язання конкретної життєвої проблеми та невідкладне застосування на практиці набутих знань, умінь і навичок [9, с. 54].

Обґрунтовуючи останній, шостий принцип навчання, який полягає в тому, що мотивація дорослих до навчання зумовлена переважно внутрішніми чинниками, М. Ноулз спирався на дослідження А. Тафа, яке доводило, що всі дорослі, які не мають психічних відхилень, є вмотивованими до продовження свого особистісного розвитку [12]. Але для реалізації цього принципу необхідно усунути або звести до мінімуму фактори, що можуть блокувати мотивацію, як, наприклад, негативне уявлення дорослого про себе як учня, брак можливостей, недоступність ресурсів, нестача часу, а також програми, які не дотримуються принципів навчання дорослих [8, с. 63].

Реалізація андрагогічних принципів, на думку М. Ноулза, передбачає головним чином використання інтерактивних методів, а найбільш поширеною формою навчання є групова робота. Використання обґрунтованих М. Ноулзом принципів навчання дорослої людини у ВНЗ України сприятиме запровадженню особистісно орієнтованого підходу до навчання іноземних мов, для якого, за словами О. І. Огієнко, властиве рівноправне партнерство тих, хто навчається, і тих, хто навчає, інтерактивність освітнього середовища, головна роль учня як суб'єкта навчання [4].

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновки про те, що:

- особистісно орієнтований підхід до навчання іноземних мов базується на ідеях гуманістичної психології та педагогіки і спрямований на створення умов для повної самореалізації та саморозвитку особистості. Уся система навчання мови будується на принципі поваги до дорослої людини, з урахуванням її великого і різноманітного досвіду, мети, потреб та інтересів;

- основні андрагогічні принципи навчання базуються на індивідуально-психологічних особливостях дорослого учня та передбачають: пріоритет самостійного навчання, спільну діяльність викладача й учнів з планування, реалізації, оцінювання та корекції процесу навчання, індивідуалізацію навчання, його контекстність;

- використання принципів навчання дорослої людини у закладах вищої освіти України сприятиме запровадженню особистісно орієнтованого підходу до навчання іноземних мов, для якого властиве рівноправне партнерство тих, хто навчається, і тих, хто навчає, інтерактивність освітнього середовища, головна роль учня як суб'єкта навчання.

Проведене дослідження не вичерпує зазначеної проблеми. Особливо перспективним може бути аналіз форм, методів і технологій навчання дорослих у закладах вищої освіти України.

Використана література:

1. Азимов Э. Г. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков) / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – Санкт-Петербург : Златоуст, 1999. – 290 с.
2. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке / И. А. Зимняя. – Москва, 1998. – 125 с.
3. Змеёв С. И. Андрагогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых / С. И. Змеёв. – Москва : ПЕР СЭ, 2007. – 272 с.
4. Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах / О. І. Огієнко. – Суми : ПВП "Еллада-S", 2008. – 444 с.
5. Пассов Э. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Э. И. Пассов. – Москва : Русский язык, 1989. – 278 с.
6. Рыбалко В. Основные направления деятельности организаций и учреждений образования взрослых / В. Рыбалко // Новые знания. – 2004. – № 3. – С. 13–18.
7. Knowles M. S. Adults are not grown-up children as learners / M. S. Knowles // Community Services Catalyst. – 1983. – Vol. 13. – № 4. – P. 4–8.
8. Knowles M. S. The adult learner: a neglected species / M. S. Knowles. – Houston, London, Paris, Zurich, Tokyo : Gulf Publishing Company, 1990. – 293 p.
9. Knowles M. S. The modern practice of adult education: from pedagogy to andragogy / M. S. Knowles. – Chicago : Associated Press Follett Publishing Company, 1980. – 400 p.
10. McClelland D. C. Toward a theory of motive acquisition / D. C. McClelland // Miles M. B., Charters W. W. (eds.), Learning in social settings. – Boston : Allyn and Bacon, 1970. – P. 414–434.
11. Merriam S. B. An update on adult learning theory / S. B. Merriam. – San Francisco : Jossey-Bass Publishers, 1993. – 116 p.
12. Tough A. The adult's learning projects / A. Tough. – Toronto : Ontario Institute for Studies in Education, 1979. – 203 p.

References:

1. Azimov Je. G. Slovar' metodicheskikh terminov (teorija i praktika prepodavaniya jazykov) / Je. G. Azimov, A. N. Shhukin. – SPb.: Zlatoust, 1999. – 290 s.
2. Zimnjaja I. A. Psihologicheskie aspekty obuchenija govoreniju na inostrannom jazyke / I. A. Zimnjaja. – M., 1998. – 125 s.
3. Zmejov S. I. Andragogika: osnovy teorii, istorii i tehnologi obuchenija vzroslyh / S. I. Zmejov. – M.: PER SJe, 2007. – 272 s.
4. Ogijenko O. I. Tendencii rozvytku osvity doroslyh u skandynavs'kyh krainah / O. I. Ogijenko. – Sumy: PVP "Ellada-S", 2008. – 444 s.
5. Passov Je. I. Osnovy kommunikativnoj metodiki obuchenija inojazychnomu obshheniju / Je. I. Passov. – M.: Russkij jazyk, 1989. – 278 s.
6. Rybalko V. Osnovnye napravlenija dejatel'nosti organizacij i uchrezhdenij obrazovanija vzroslyh / V. Rybalko // Novye znaniya. – 2004. – № 3. – S. 13–18.
7. Knowles M. S. Adults are not grown-up children as learners / M. S. Knowles // Community Services Catalyst. – 1983. – Vol. 13. – № 4. – P. 4–8.
8. Knowles M. S. The adult learner: a neglected species / M. S. Knowles. – Houston, London, Paris, Zurich, Tokyo: Gulf Publishing Company, 1990. – 293 p.
9. Knowles M. S. The modern practice of adult education: from pedagogy to andragogy / M. S. Knowles. – Chicago: Associated Press Follett Publishing Company, 1980. – 400 p.
10. McClelland D. C. Toward a theory of motive acquisition / D. C. McClelland // Miles M. B., Charters W. W. (eds.), Learning in social settings. – Boston: Allyn and Bacon, 1970. – P. 414–434.
11. Merriam S. B. An update on adult learning theory / S. B. Merriam. – San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1993. – 116 p.
12. Tough A. The adult's learning projects / A. Tough. – Toronto: Ontario Institute for Studies in Education, 1979. – 203 p.

Литовченко И. Н. Обучение иностранным языкам в высших учебных заведениях: подходы и принципы

В статье проанализированы три основных подхода к обучению иностранным языкам во взрослой аудитории высших учебных заведений, а именно: деятельностный, коммуникативный и личностно ориентированный. Подчеркнута роль личностно ориентированного подхода к обучению иностранным языкам в высших учебных заведениях, который можно считать ведущим в обучении взрослых, поскольку он ориентируется на личность взрослого ученика, его потребности и возможности. Установлено, что одной из основных задач обучения на основе личностно ориентированного подхода является формирование у взрослого ученика способности самостоятельно направлять свою учебную деятельность, брать на себя ответственность за принятие решений и за результаты обучения, то есть быть активным субъектом учебной деятельности. Учитывая роль взрослого ученика как субъекта обучения в личностно ориентированном подходе, определены возможности его реализации на основе андрагогических принципов с учетом индивидуально-психологических особенностей взрослого ученика, его способности к самонаправленному обучению, большого и разнообразного опыта, целей, задач, потребностей и интересов.

Ключевые слова: личностно ориентированный подход, деятельностный подход, коммуникативный подход, обучение иностранным языкам, андрагогические принципы обучения, взрослый ученик, высшие учебные заведения.

Lytovchenko I. M. Foreign language learning in higher education institutions: approaches and principles

The article analyzes three main approaches to teaching foreign languages to adult learners in higher education institutions, namely: action-based, communicative and learner-centered ones. The role of the learner-centered approach to teaching foreign languages in higher education institutions, which can be considered as leading in adult education, is emphasized, since it is oriented towards the personality of an adult student, his/her needs and abilities. The focus is made on one of the main tasks of the learner-centered learning, which is to form an adult learner's ability to guide his / her educational activities, take full responsibility for decision-making and learning outcomes, that is to be an active participant of the educational process. In view of the role of an adult learner as an active participant of educational process in a learner-centered approach, the possibilities of its implementation are determined on the basis of andragogical principles, with consideration of the individual psychological characteristics of an adult learner, his/her ability to self-directed learning, big and diverse experience, goals, tasks, needs and interests in learning.

Key words: learner-centered approach, action-based approach, communicative approach, teaching foreign languages, andragogical principles of learning, adult learner, higher education institutions.